

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 1:316.4

С. В. Шефель, доктор філософських наук, професор;
І. І. Коваленко, кандидат філософських наук, доцент

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ: ОНТОЛОГІЧНИЙ СТАТУС

Уперше у філософській думці на підставі синтетичного методологічного підходу здійснено спробу визначити онтологічний статус правового виховання як соціокультурного феномену.

Ключові слова: *правова реальність, правове виховання, соціокультурна природа.*

Актуальність і постановка проблеми. Визначення природи правового виховання є надзвичайно важливим елементом наукового осмислення проблеми необхідності формування системи правового виховання в сучасній Україні, який ще не потлумачено на шпальтах дослідницьких видань. Ні у філософських, ні у правознавчих дослідженнях, ні у цілому в працях соціально-гуманітарного спрямування, що побачили світ із часу здобуття Україною незалежності, ми не знаходимо акценту на цьому аспекті означеної проблеми. Утім, наявність правового виховання як складника радянського минулого, з одного боку, та виклики задекларованої в Конституції України вимоги щодо розбудови правової державності у нашій країні — з другого, зумовлюють потребу в тому, аби замислитися як про саму необхідність правового виховання, так і про природу цього феномену.

Пошук відповіді на перше питання має фундаментальний характер, обумовлюючи наступні кроки на шляху вивчення феномену правового виховання й обґрунтування необхідності і можливості формування та застосування його системи в сучасній Україні. У цьому сенсі не обійтися без екскурсу в царину складних процесів переходу нашого суспільства з попереднього до нового виміру його буття [1; 2]. Це вимагає, по-перше, розуміння логіки процесу державотворення, запропонованої політичною владою нашої країни з точки зору визнання її транзитивного статусу [3; 4], а по-друге, — співвід-

несення його специфіки з розумінням шляхів досягнення бажаного рівня правової культури населення.

Остання обставина передбачає усвідомлення нових реалій буття українського соціуму. Зокрема, йдеться не стільки про його суттєві політичні чи економічні ознаки, а й про етноментальні особливості. Вони ж полягають у необхідності врахування певної відмінності історично сформованих соціокультурних традицій у різних регіонах України, а тим самим і різного ставлення їх мешканців до феноменів права і правопорядку. Оскільки ці феномени традиційно вважаються культурними ознаками соціуму будь-якого історичного типу, то й процес їх ідентифікаційного усвідомлення за своєю онтологічною природою є соціокультурним явищем, яке за радянської доби формалізувалося за допомогою особливого терміна — «правове виховання». У західній науковій традиції застосування такого поняття відсутнє через відсутність подібного типу розвитку правосвідомості громадян. Натомість, сама природа соціалістичного соціуму спричиняла появу в межах певного типу управління соціальними процесами відповідного складника виховної системи, яким і було правове виховання.

Метою цієї наукової розвідки є дослідження соціокультурного контексту базових засад відтворення системи правового виховання.

Актуальність дослідження феномену правового виховання у такому контексті зумовлюється необхідністю і можливістю через звернення до його евристичного та методологічного потенціалів одержати вичерпне знання щодо шляхів утвердження в сучасному українському суспільстві демократичної, правової культури і досягнення такого рівня правосвідомості громадян України, який би відповідав конституційно визначеним вимогам їх участі у розбудові в нашій країні соціальної й правової державності.

Аналіз попереднього досвіду розроблення проблеми у контексті його переосмислення. Підкреслюючи певні досягнення у дослідженні проблеми правового виховання на сучасному етапі розвитку України, слід зазначити, що вони переважно пов'язані з розглядом його педагогічного [5–8], антропологічного та ціннісного аспектів [9–11], тоді як соціокультурний контекст правового виховання вивчено ще недостатньо [12–15].

Суттєві кроки на шляху дослідження саме соціокультурного контексту правового виховання пов'язані з концептуальними ідеями, висунутими ще М. Вебером, Т. Парсонсом та П. Сорокіним. Їх специфіка полягала у зведенні соціального до індивідуального та розумінні сутності соціалізації людини крізь призму її становлення як творчої індивідуальності. Вчені наполягали на необхідності дослідження людської спільноти через урахування змін, що закономірно відбувалися у внутрішньому світі людини, зокрема у царині її правосвідомості. Та, на жаль, можливості такого підходу до вивчення феномену правового виховання значною мірою ігнорувалися за радянських часів,

очевидно, виходячи передусім з ідеологічних міркувань. Лише останнім часом справа рушила з місця: з'явилися декілька ґрунтовних досліджень із цієї проблематики [16–18].

Також слід особливо зазначити, що дослідникам проблеми правового виховання в Україні за радянської та пострадянської діб притаманне ігнорування такої складової аналізу соціокультурного контексту правовиховного процесу, як етнологічний підхід, ґрунтовно розроблений, зокрема, Л. Гумільовим [19]. Використання його можливостей, насамперед прийомів антропологічної компаративістики, є важливим з огляду акцентування уваги дослідника до феномену етноментальної традиції, у тому числі правової, як соціокультурного чинника.

Отже, умовою повноцінного вивчення правового виховання як соціокультурного феномену є органічне поєднання усього того кращого, що містять у собі як пізнавальному інструментарії формаційний, цивілізаційний та етнологічний підходи. Це означає, що окреслені підходи не повинні абсолютизуватися або взаємно виключати один одного. Тому дослідження проблеми формування системи правового виховання у сучасному українському соціумі доцільніше здійснювати з урахуванням евристичних можливостей зазначених підходів, а саме суспільство треба розглядати як єдність культури і соціальності, що утворюються діяльністю суб'єкта права.

Дослідження феномену правового виховання на засадах такого синтетичного, власне онтологічно-ціннісного підходу дає змогу кваліфікувати його як соціокультурне явище, що інтегрує три основоположні виміри людського буття: тип співвідношення людини і суспільства, характер культури та тип соціальності. Вони виявляються у соціокультурному сенсі основоположними, такими, що не зводяться один до одного і не виводяться один з одного, але при цьому вони є взаємопов'язаними і такими, що впливають один на одного.

З огляду на це доведення сутнісної природи правового виховання як соціокультурного явища з необхідністю передбачає з'ясування характеру відношення і взаємозв'язку правової культури та суспільства через: розуміння його соціокультурних засад як сфери між культурою, зокрема правовою, і соціальністю, інтерпретацією цих засад крізь призму репрезентації суспільства у вигляді соціокультурної системи, яка виникає та змінюється внаслідок активної взаємодії суб'єктів правової системи, та, нарешті, розуміння соціокультурного як сфери, що визначається правозумовлюючим характером єдності усіх елементів соціуму як цілісного способу буття і відтворення соціальності через детермінуючо-координуючий вплив феномену права як системоутворюючого чинника.

Комплексний підхід до визначення природи феномену правового виховання як соціокультурного явища дозволяє зрозуміти сутність права як універсально стійкої антропологічно означеної якості людського буття, що зу-

мовлює його історичну динаміку, своєрідність форм та змісту соціальності й культури етносів. Цей підхід конкретизується у вигляді декількох принципів, сукупність яких дає змогу зрозуміти усяке суспільство як певну правокультурну систему.

Основоположним серед них можна вважати принцип, що визначає статус людини як правокультурної істоти. Дійсно, людина підтверджує цей статус, діючи як творчий правосуб'єкт. У цьому сенсі діяльнісна природа людини визначально виявляється через її правокультурний аспект. Суб'єкт права постає принципово відмінною істотою буття саме через взаємодію із собі подібними, яка завжди вимагає від нього свідомого волевиявлення, що є найсуттєвішою ознакою фундаментально родового явища людського буття.

Наступний принцип — взаємопроникнення культури і соціальності крізь консолідуючу правову площину їх існування. Цей принцип стверджує наявність феноменів правової культури і правопорядку у вигляді їх співвідношення як змісту і форми для будь-якої людської спільноти та виявляє їх постійний взаємозв'язок і взаємовплив на тлі незведеності одного до іншого та не виводимості одного з іншого.

Інший принцип — антропосоцієтальна відповідність, що означає сумісність особистісно-поведінкових характеристик людини як члена даного суспільства та соцієтальних характеристик цього суспільства (як єдності культури і соцієтальності), має виняткове значення щодо специфікації підходів до організації правовиховної роботи у різноманітному етнічному середовищі. Так, у традиціоналістських суспільствах характеристики людини мають відповідати сталим соцієтальним структурам, які обмежують простір для ініціативи суб'єктів права, що порушують традиції; у ліберальному соціумі пріоритет віддається цінностям свободи і відповідальності людей, які намагаються змінити сталі структури, аби вони відповідали зростаючим потребам і здатностям індивідів та їхніх колективів, а також відкривали простір цілерациональним інноваціям.

Застосування ж принципу соціокультурного балансу дозволяє визначити шляхи досягнення оптимального використання потенціалу різних компонентів правової системи соціуму, що перебувають у стані соціокультурної трансформації, як умови розбудови громадянського суспільства. Іншими словами, у цьому разі саме шляхом здійснення правовиховного впливу на суспільство через адекватну вимогам часу систему правокультурних цінностей можуть бути забезпечені задоволення суперечливих потреб та інтересів громадян, вмотивована правова активність у царині їх участі в державотворчому процесі.

Нарешті, урахування принципу симетрії і взаємозворотності соцієтальних процесів, який означає, що кожному процесу, котрий відбиває динаміку суспільства як цілісної системи і має певну спрямованість, відповідає протилежно спрямований (симетричний) процес, дозволяє при розробленні нашої проблематики надати правильне її вирішення.

Тільки спираючись на зазначені принципи, можна уявити наше суспільство як самодостатню соціокультурну систему, здатну відтворити її правовиховну підсистему в принципово новому форматі державотворчого процесу, підпорядкованому докорінним правокультурним імперативам верховенства права і рівноправності суб'єктів права тощо.

У цьому сенсі слід зауважити, що новітні реалії нашого соціуму дають змогу стверджуватися у думці, згідно з якою його генезу більшість представників сучасного вітчизняного політикуму усвідомлює як переважно лібералізаційну соціокультурну трансформацію, модус котрої відповідає певному антропосоціетальному типу (як правило, поняття «лібералізація» культивується у правосвідомості суспільства, правокультурна орієнтація громадян якого пов'язана з визнанням пріоритетності цінності свободи).

Екстраполюючи таке уявлення у площину розроблення державної стратегії розбудови сучасної системи правового виховання в Україні на тлі її онтологічного аналізу, слід послідовно рахуватися з тим фактом, що будь-який модус лібералізації складається з цілісного поєднання зумовлюючих та доповнюючих один одного процесів (за принципами «негативної» та «позитивної» поляризації соціокультурних суб'єктів, визначеними П. Сорокіним [20]), серед яких можна виділити диференціацію основних соціетально-функціональних структур. До них належить культура, зокрема правова, як духовно інтегруюча структура соціуму. Змістовно вона репрезентує, з одного боку, процес виникнення і включення у систему, що трансформується, таких компонентів, які забезпечують її інтеграцію: наприклад, утвердження норм і цінностей громадянського суспільства, гармонійне поєднання принципів праводоцільності і легітиматії, а з другого — процес зростання компонентів, що дезінтегрують систему за іншими засадами, у тому числі відчуження людини від умов праці та життя, суперечливий вплив глобалізації, тенденції техногенізації цивілізації тощо.

Виходячи із зазначеного розуміння природи сучасного етапу соціокультурної трансформації нашого соціуму, вона постає як складний, багатоаспектний контекст процесу утворення в Україні такої правовиховної системи, що має статус необхідної інтегруючо-консолідуючої умови (засобу) розбудови громадянського суспільства і правової державності, яка повинна містити методики, спрямовані на здолаття виявів правової антикультури та деформацій правосвідомості тощо. Зокрема, це дає можливість змістити акцент у розумінні природи і відтворенні основоположних засад нової моделі системи правового виховання в сучасній Україні з онтологічного аспекту цього процесу на аксіологічний. Тим самим правове виховання виявляє себе як цілеспрямований процес формування правової культури суспільства, який передбачає перетворюючий характер змін у царині правосвідомості носіїв правових цінностей.

З огляду на це правове виховання можна вважати одним із найважливіших феноменів правової культури та духовного життя суспільства. Залежно від

історичного періоду і типу правової системи змінюються цілі, форми та методи виховання, проте незмінно предметом виховання завжди розглядається людина, яка відчуває правовиховний вплив.

Традиційно виділяють такі аспекти поняття «правове виховання»: соціальний (соціокультурний) розвиток людини; процес, що інтегрує всі правовиховні впливи (як теоретична модель); конкретна діяльність суб'єктів правового виховання.

Загальновизнаним є розуміння правового виховання як процесу передавання накопиченого правового досвіду за допомогою культурно-духовного механізму, що означає наявність між загальною культурою, правовою культурою та правовим вихованням складного багатобічного зв'язку. Правове виховання, будучи елементом соціокультурного процесу, набуває властивостей правової культури і стає важливим ідеологічним засобом (що було притаманне передусім радянській педагогічній традиції). Сучасні ж фахівці намагаються повернути правові цінності у контекст самої культури, тим паче, що у пострадянському соціокультурному середовищі дедалі більш наявними стають вияви правової антикультури [21].

Розглядаючи правове виховання в соціокультурному контексті, можна виділити такі його етапи: осягнення правової культури, засвоєння правових цінностей, інтеріоризація (уведення в особистісну структуру) правової культури. Осягнення — це накопичення системи знань про правові феномени, що допомагають зрозуміти призначення, функції, зміст та сутність правової культури. Засвоєння правових цінностей передбачає оволодіння правокультурними навичками і вміннями, необхідними для рецепції даної правової культури. Інтеріоризація правокультурних цінностей означає уведення їх в особистісну структуру, а також створення ієрархії правових цінностей для власного життя суб'єктів права.

Отже, в соціокультурному аспекті правове виховання розглядається як спеціально організований процес соціо- та правокультурної ідентифікації людини через прийняття нею правових норм та обмежень, що регулюють правову поведінку в межах певної правової культури. Основними ж характеристиками людини з високим рівнем правової культури є свобода, гуманність, відповідальність та адаптивність особистості.

Соціокультурний контекст розгляду правового виховання передбачає вивчення залежності даного феномену від наявних суспільних чинників та тенденцій. Правовиховний вплив, таким чином, визначає свої пріоритети в соціальному контексті і, натомість, значною мірою детермінує суспільне життя. Тим самим фіксується подвійного роду залежність: як соціокультурний феномен правове виховання виникло у відповідь на певну людську потребу та існує, справляючи вельми помітний вплив на розвиток багатьох сфер суспільного життя. Правове виховання розглядається як соціокультурний фено-

мен ще й тому, що, з одного боку, межі сучасного розуміння його, як уже зазначалося, розширюються до кордонів культури, а з другого — правове виховання претендує на роль стійкого засобу трансляції правової культури і культури взагалі в її смислового розумінні.

Як соціокультурний феномен правове виховання завжди спирається на сталі суспільно-культурні традиції, прийняті цінності та норми. Пізнавально-правова діяльність завжди вплетена в буття культури. Звідси стає зрозумілою власне культурно-регулююча функція правового виховання.

Правове виховання не може також розвиватися поза освоєння знань про право, які стали вже суспільним надбанням і зберігаються в соціально-правовій пам'яті. Культурна сутність правового виховання тягне за собою його етичне та ціннісне наповнення. Відтак відкриваються нові можливості «етосу» правового виховання: проблема інтелектуальної, соціальної та моральної відповідальності, особистісні аспекти ухвалення рішень тощо.

Отже, правове виховання виступає як чинник правової регуляції суспільно-правових процесів. Воно впливає на потреби суспільства, стає необхідною умовою функціонування і розвитку правової культури. Будь-яка інновація в правовій системі потребує сформованого підґрунтя для її сприйняття, що забезпечується наявними і чітко окресленими стратегіями правового виховання.

Як соціокультурний феномен правове виховання містить різноякісні відносини: економічні, соціально-психологічні, ідеологічні, соціально-організаційні тощо. Відповідаючи на економічні потреби соціуму, правове виховання виступає могутнім чинником самореалізації громадян у різних сегментах правової сфери. Відповідаючи на його ідеологічні потреби, воно виявляється інструментом політики. Тому система правового виховання поєднана з ідейними пріоритетами суспільства і надає їм ціннісної та іншої аргументації, забезпечуючи збереження існуючого ідеологічного курсу.

Складність вивчення правового виховання як соціокультурного феномену пояснюється й тим, що воно має певну автономію і не розчиняється повністю у контексті соціальних відносин. Правове виховання — це діяльність переважно комунікативна (колективна), яка обов'язково враховує правовиховні «матриці» минулого, а також передбачає дискурсивну взаємодію суб'єктів правового виховання, що дозволяє говорити про його інтерсуб'єктивний характер.

Аби показати відмінність комунікативності від соціальності, слід розрізнити поняття мікроконтексту та макроконтексту правового виховання. Перше означає його залежність від характеристик правової культури в різні епохи; друге каже про залежності, утворені більш широким соціокультурним середовищем, де розвивається правова культура як така, що і є виразом її соціального виміру.

Слід вказати і на «внутрішні» та «зовнішні» аспекти соціальності природи правового виховання. Залежність від соціально-економічних і духовних

умов функціонування певного типу соціуму, яка визначає наперед зміст правового виховання, а також засоби його забезпечення, віддзеркалює «зовнішню» сторону соціальності його природи. Вплив внутрішніх ментальних настанов, правових норм і цінностей, як вони розуміються суб'єктами права, що забарвлюють особливості правосвідомості за конкретних умов, складають уявлення про «внутрішню» сторону соціальності правовиховного процесу.

Розглядаючи питання щодо соціокультурної природи правового виховання, слід також звернутися до аналізу понять «культурне» та «соціокультурне» середовища. Уявлення про «соціокультурне» засновані на ідеї симбіозу культурної і соціальної сфер. Ця ідея зумовлена, по-перше, розумінням культури як системи таких, що історично розвиваються, надбіологічних програм людської діяльності, поведінки і спілкування, що виступають умовою відтворення та зміни соціального життя в усіх його головних виявах; по-друге — характером зв'язку культури і суспільства, що специфікуються як відношення цілого та його якості (соціум — це форма реалізації культури, а культура — якість соціуму). З огляду на це соціокультурне середовище розуміється як створені людиною умови існування, що передбачають соціальні і культурні (економічні, правові, освітні, професійні, національно-етнічні) інститути та установи, норми і цінності, ідеали та зразки, смисли і значення, які залучені в реальне життя особистості і визначають мотиви та способи поведінки, принципи соціальної і культурної регуляції і саморегуляції. Окремо слід зазначити, що на ці умови нашаровуються специфіка етноментальної традиції, особливості конкретно-історичної епохи і державного устрою. У змісті даного визначення фіксуються також основні елементи і чинники повсякденного буття, вплив на які здатен забезпечувати ту чи іншу дію соціальної та культурної динаміки.

На тлі зазначеного чіткіше вимальовується значення запропонованого нами онтологічно-ціннісного підходу при з'ясуванні природи правового виховання. Воно пов'язано з можливостями, що виявляються при взаємному накладанні соціального і культурного в їхньому системному вигляді: по-перше, висвітлюється гетерогенність суспільства і культури, а також той факт, що правова культура і правове виховання як соціокультурні сегменти реальності мають свого колективного суб'єкта-носія; по-друге, даний підхід дає змогу перевести ракурс досліджень на макрорівень культури і суспільства, тобто порушувати питання про правокультурну повсякденність; по-третє, застосування цього підходу дозволяє пояснити розвиток системи правового виховання за допомогою ціннісних чинників правової культури (правових норм, правових традицій та ін.).

Значущість цих висновків обумовлена можливістю побудови різних методик правового виховання, заснованих на органічному поєднанні, взаємопроникненні та переплетінні повсякденного розуміння правової культури і високих правових

ідеалів та цінностей. Характерною рисою таких моделей є укорінення їх у різного роду соціальних практиках, типі правової поведінки, що задається правовою культурою. Загальнокультурний аспект правового виховання відображує специфічно людський характер діяльності особистості, пов'язаний із формуванням її суб'єктності, що спирається на саморефлексію й обумовлено способом смислопокладання [22]. Соціальна компонента репрезентує можливість вияву правової культури, яка актуалізується у процесі виробництва, інтеріоризації, трансляції та втілення правових цінностей у буття людини і суспільства.

Специфічно людська природа соціокультурного визначає як обумовленість зв'язку особистісного і соціокультурного рівнів феномену правового виховання, так і залежність формування правової культури від закладених людиною механізмів та засад у саму соціокультурну реальність. Правове виховання у цьому контексті виявляється як цілісна сфера, зміст якої збагачується внаслідок взаємного переходу і трансформацій, що здійснюються особистісним і соціокультурним аспектами правового виховання відносно один одного. Це дає змогу використовувати поняття колової референції стосовно характеристики рівнів правового виховання. Неможливість відмежування процесу формування правової культури особистості від соціокультурних процесів і чинників, а також беззасадність останніх поза розглядом якостей і властивостей особистості визначає необхідність з'ясування соціокультурних засад правового виховання, що зумовлюють конституювання та соціально-історичне відтворення людини як правової особистості.

Ураховуючи взаємозв'язок і взаємозумовленість особистісного та соціокультурного аспектів правового виховання, соціокультурну реальність можна визначити як сферу пошуку чинників, що детермінують його конституювання. Ця сфера розуміється як стабільна стрижнева основа суспільства, що зберігає протягом тривалого часу сукупний правовий досвід та обсяг інформації, передані наступним поколінням.

Виходячи з цього, ми можемо зрозуміти соціокультурні засади правового виховання як умови (засоби) відтворення і трансляції правокультурного потенціалу людства на тлі конкретно-історичного існування соціуму. В такому контексті правове виховання також розуміється як соціокультурний феномен, тобто складне утворення, що виступає наслідком творчості людини як репрезентанта певного етносу і суспільства, що втілюється передусім у системі правових смислів, ідеалів, цінностей, сталих нормах та зразках правової поведінки, а також як один із чинників, що формують особистість.

Розуміння змісту соціокультурних засад правового виховання може бути уточнене шляхом включення до нього стійких форм, що складають підвалини соціуму і визначають специфіку змісту та спрямованості правового виховання. Відповідно до цих ознак окреслюється феномен, що виступає чинником його формування як соціокультурного явища: це правова традиція, яка від-

творюється у системі правових цінностей та забезпечує правову самоідентичність суб'єктів права у правовому менталітеті.

У зазначеному контексті визначення змісту соціокультурних засад правового виховання не обійтися без урахування сутності поняття правової цінності, котра поєднує як основні компоненти правову значущість, правовий сенс та правове переживання. Їм притаманна бінарна дихотомія, що виявляється у чуттєвому та інтелектуальному, свідомому та несвідомому, раціональному та інтуїтивному планах буття. Процес зіставлення змістовних аспектів правового виховання і правових цінностей фіксує їхній глибинний взаємозв'язок, обумовлений вкоріненістю правової культури в засадах усіх зазначених елементів. Можна також стверджувати, що несвідомі емоційно-чуттєві та свідомі соціально-моральні основи правових цінностей створюють передумови природного внесення та органічного залучення таких основ у процес правового виховання, зумовлюючи тим самим їхню присутність у складі правової культури, яка містить емоційно-психологічні, морально-аксіологічні та смислоутворюючі правові компоненти.

Виступаючи суттєвою формою фіксації, закріплення та збереження елементів правокультурного досвіду і будучи механізмом його передавання, що забезпечує стійку історико-генетичну спадковість у соціокультурних процесах, правові традиції інтегрують важливі характеристики соціокультурних засад правового виховання. Передусім це спадковість, що спрямована на відтворення і здійснюється через трансляцію певного обсягу правокультурної інформації. Це сприяє реалізації головної мети соціально-історичного реконструювання правового виховання — його постійній присутності у бутті суспільства як одного із системоутворюючих чинників.

Система правових цінностей як ідеальний об'єкт правокультурної спадщини залучається у зміст традиції, що є основою ідентичності як соціокультурної засади правового виховання. Ідентичність обумовлює спадковість у розвитку явищ і процесів, оскільки виступає, по-перше, як механізм віднесення суб'єкта до об'єкта; по-друге — як сукупність основоположних стійких рис, що складають своєрідність правової системи соціуму та його духовної сфери; по-третє — як показник відповідності автентичності відтворювальною го в процесі трансляції змісту.

Роль інтегратора, що зв'язує правові цінності, традиції та ідентичність, відіграє правовий менталітет, який є стійкою сукупністю настанов і схильностей індивіда та соціальної групи до певного способу сприйняття права, а по суті — частиною соціально значущої інформації, яка містить зразки мислення, ідеали та цінності, правокультурні традиції і архетипи, форми і засоби вираження інтелектуальних та афективних реакцій.

У цьому сенсі значущою у визначенні природи правового виховання постає його трансляційно-комунікативна сторона. Розглядаючи специфіку про-

цесу трансляції, що здійснюється, в тому числі за допомогою правової мови [23] як соціокомунікативної системи, необхідно звернути увагу на поняття соціокоду. Соціокод являє собою структуру, що поєднує кодування інформації у мові та спілкуванні, а також формах соціальної взаємодії, однією з яких є правова взаємодія. Правовий соціокод є також орієнтиром для суб'єктів правового спілкування [24], визначає вихідні для розуміння позиції, поєднує знакові реалії мови та структуру правовідносин, які відтворюють відповідну мовну модель трансляції досвіду. Ця думка цілком узгоджується з позицією Б. Кістяківського, який зауважував, що саме право, з одного боку, виступає найбільш значним виразником культури, а з другого — сама культура розглядається як найважливіший спосіб реального буття права [25].

Висновки. Взаємозв'язок досліджуваних чинників не дозволяє абсолют-но точно розмежити їх сфери впливу, проте дає можливість означити спосіб конституювання правового виховання як соціокультурного феномену. Взаємозумовлене функціонування соціокультурних засад правового виховання утворює силове поле, а утворене в межах його простору напруження є джерелом формування системи правового виховання. Актуальне відтворення цього феномену уможливорюється завдяки перманентній трансляції та реконструкції системи правових цінностей, традицій, ідентичності, менталітету. Тут постає проблема репрезентативності чинників відтворення правової культури у змісті і структурі правового виховання та їх зворотного зв'язку. Тому слід звернути увагу на його значущість як процесуально-функціональної сторони формування правової культури. Цей процес містить передусім власності людської со-буттєвості, реалізуючи одну із своїх функцій — поєднання поколінь у загальносуспільному просторі, якому притаманні со-буттєвість кожного з його учасників та вибудовування загальної со-буттєвості.

Виходячи з наведеного, слід зазначити, що конституювання правового виховання на етапі соціокультурних трансформацій сучасного українського суспільства відбувається в умовах руйнації духовних утворень як на мікрорівні (суспільство у цілому), так і на макрорівні (у масштабі повсякденності). Відтак правовиховна робота має проводитися і на загальносоціальному рівні, і на рівні міжгрупових та особистих відносин, водночас осягаючи правову культуру в її ідеально-системному та репродуктивно-повсякденному вимірах. Правове виховання живиться соками всієї культури і водночас справляє на неї потужний вплив, що у свою чергу уможливорює її сутнісне визначення як соціокультурного феномену.

З огляду на аналіз наявного досвіду подібного соціального конструювання можна констатувати, що переведення спільного взаємозумовленого функціонування соціокультурних засад правового виховання у звичний повсякденний режим, а також їхня інституціоналізація сприяють встановленню налагодженої дії процесів їхньої трансляції та реконструкції. Постійне від-

творення означених механізмів на рівні повсякденності дає змогу закріпити й укоренити у бутті бажаний правопорядок, що забезпечує функціонування соціуму в необхідному (релевантному для більшості суб'єктів права) режимі, який детермінується цілями сучасного українського суспільства і вибудовується за принципами пріоритету прав людини і верховенства права.

Викладене дозволяє зрозуміти, що модернізацію і реформування сучасного українського соціуму треба здійснювати на засадах, однією з яких є правове виховання, здатне ініціювати трансформацію в усіх сферах буття людини і суспільства. Для побудови сучасної моделі правового виховання, заснованої на поєднанні духовно-правових ідеалів і цінностей з практикою повсякденності, безпосереднє значення має усвідомлення специфіки соціокультурних засад правового виховання в нашому етноментально розширеному суспільстві. Це вимагає врахування можливості здолання розриву між сущим та належним за допомогою укорінення правових цінностей в різних соціально-правових практиках, що репрезентовані різними регіонами України, культура населення в яких історично складалася за відмінних умов. Можливою площиною поєднання зазначених векторів етноментальності виступає варіативність позиціонування правового ідеалу як мотиву діяльності, принципу соціальної організації, орієнтира правової свідомості на тлі активації як консолідуючого чинника конституційно визначеної мети розбудови України як правової, демократичної, соціальної держави.

Правове виховання як соціокультурний феномен може розглядатися як один із системоутворюючих принципів буття людини і суспільства, що дозволяє здолати існуючу дискретність між реальною ситуацією та бажаною моделлю правової системи, придатною для життя. Актуалізація цього принципу уможливлується завдяки укоріненню в повсякденності правових ідеалів і цінностей, що забезпечується механізмом соціального конструювання правової реальності. Воно здійснюється за допомогою інституціоналізації соціокультурних засад правового виховання і механізму переведення їх функціонування в режим звичних повсякденних операцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данильян О. Г. Соціальні протиріччя у посттоталітарних системах: методологія дослідження та розв'язання : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09. 00. 11 / О. Г. Данильян. — Харк. військ. ун-т. — Х., 1998. — 32 с.
2. Проблеми влади і права в умовах посттоталітарних трансформацій: міждисциплінарний аналіз : монографія / за заг. ред. акад. АПрН України М. І. Панова, проф. О. Г. Данильяна. — Х. : Право, 2004. — 360 с.
3. Чигринов В. І. Державотворча традиція України: політико-культурний вимір / В. І. Чигринов, І. О. Поліщук. — Х. : ХІБМ, 2006. — 380 с.
4. Українська державність у XX столітті: історико-політологічний аналіз. — К. : Політ. думка, 1996. — 342 с.

5. Головченко В. В. Теоретические вопросы эффективности правового воспитания : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12. 00. 01 / В. В. Головченко. — К., 1982. — 19 с.
6. Маркова Г. Д. Научные основы и организация правового воспитания молодежи / Г. Д. Маркова. — Киев : Вища шк., 1979. — 153 с.
7. Оксамытний В. В. Правовое воспитание — важный фактор формирования социально активной личности / В. В. Оксамытний. — Киев : Наук. думка, 1979. — 73 с.
8. Рябко И. Ф. Правосознание и правовое воспитание масс в советском обществе / И. Ф. Рябко. — Ростов н/Д : Изд-во Ростов. ун-та, 1973. — 158 с.
9. Загрева В. Я. Правове виховання старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл-інтернатів : автореф. дис. ... канд. пед. наук. : 13. 00. 07 / В. Я. Загрева ; АПН України, Ін-т проблем виховання. — К., 2002. — 19 с.
10. Криштак І. В. Організація правового виховання учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів України (друга половина ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук. : 13. 00. 01 / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Х., 2008. — 20 с.
11. Стаканков А. В. Теорія і практика правового виховання в історії вітчизняної педагогічної думки другої половини ХІХ — початку ХХ століття : автореф. дис. ... канд. пед. наук. : 13. 00. 01 / А. В. Стаканков ; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Х., 2004. — 19 с.
12. Бурмистров В. А. Место и роль правовой культуры в становлении правового государства / В. А. Бурмистров — Симферополь : Таврида, 1996. — 188 с.
13. Ганзенко О. О. Формування правової культури особи в умовах правової держави Україна : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12. 00. 01 / О. О. Ганзенко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. — К., 2003. — 16 с.
14. Скуратівський А. В. Формування та розвиток правової культури в українському суспільстві (філософсько-правовий аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12. 00. 12 / А. В. Скуратівський ; Нац. акад. внутр. справ України. — К., 2004. — 16 с.
15. Штангрет М. Й. Філософські проблеми правового виховання молоді (на прикладі закладів освіти МВС України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12. 00. 12 / Львів. держ. ун-т внутр. справ. — Л., 2007. — 18 с.
16. Бова А. А. Зміст і структура правосвідомості населення України : автореф. дис. ... канд. соціол. наук. : 22. 00. 03 / А. А. Бова ; НАН України, Ін-т соціології. — К., 2001. — 19 с.
17. Калиновський Ю. Ю. Правосвідомість українського суспільства : генеза та сучасність : монографія / Ю. Ю. Калиновський. — Х. : Право, 2008. — 288 с.
18. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні : монографія ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. — Х. : Право, 2009. — 352 с.
19. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Л. Н. Гумилев // Собр. соч. ; сост. и ред. проекта Р. В. Грищенков. — СПб. : СЗКЭО «Кристалл» ; М. : ОНИКС, 2003. — С. 193—576.
20. Сорокин П. А. Главные тенденции нашего времени / П. А. Сорокин ; пер. с англ. Т. С. Васильева. — М. : Наука, 1997. — С. 198—242.
21. Бондарев А. С. Правовая антикультура в правовом пространстве общества / А. С. Бондарев. — Пермь : РИО Перм. ун-та, 2006. — 191 с.
22. Бургарт Т. І. Витоки й метаморфози правосуб'єктності в контексті екоософського аналізу / Т. І. Бургарт // Наук. зап. Харк. ун-ту Повітр. Сил : Соціологія, філософія, психологія / ХУПС. — Х., 2007. — Вип. 2 (28). — С. 149—154.

23. Зархина С. Э. Язык права как предмет философско-логического анализа (исторический аспект) : монография / С. Э. Зархина. — Х. : ФИНН, 2008. — 208 с.
24. Гетьман І. В. Концепція правового спілкування: зміст, витоки, перспективи : монографія / І. В. Гетьман ; АПрН України, НДІ держ. буд. та місц. самовряд. — Х. : Право, 2007. — 240 с.
25. Кистяковский Б. А. В защиту права (Интеллигенция и правосознание) / Б. А. Кистяковский // Вехи ; Из глубины : сб. ст. о русской интеллигенции. — М. : Правда, 1991. — С. 122—149.

ПРАВОВОЕ ВОСПИТАНИЕ: ОНТОЛОГИЧЕСКИЙ СТАТУС

Шефель С. В., Коваленко И. И.

Впервые в философской мысли на основании синтетического методологического подхода осуществлена попытка определить онтологический статус правового воспитания как социокультурного феномена.

Ключевые слова: правовая реальность, правовое воспитание, социокультурная природа.

LEGAL EDUCATION: ONTOLOGICAL STATUS

Shefel S. V., Kovalenko I. I.

An attempt to define ontological status of the legal education as a sociocultural phenomenon, has been made in philosophical thought on the basis of synthetical methodological approach.

Key words: legal reality, legal education, sociocultural nature.

УДК 340.12

С. І. Максимов, доктор юридичних наук, професор

ГЛОБАЛЬНА ГАРМОНІЯ ТА ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА: XXIV ВСЕСВІТНІЙ КОНГРЕС ІЗ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА І СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Аналитичний огляд пленарних доповідей XXIV Всесвітнього конгресу із філософії права і соціальної філософії «Глобальна гармонія та верховенство права», який відбувся 15–20 вересня 2009 р. у Пекіні (Китай) під егідою Міжнародної асоціації філософії права і соціальної філософії та Юридичного товариства Китаю.

Ключові слова: філософія права, Міжнародна асоціація філософії права і соціальної філософії, глобалізація, глобальна гармонія, верховенство права, міжкультурний діалог.